

lélése, az ezekre adott releváns reflexiók talán minden korábbinál inkább lehetségesek. De épp azáltal lehetségesek, hogy a magyarországi filozófia művelésének megteremtődtek a feltételei, nem kell előlről kezdeni ezek kialakítását, kezdve az intézményrendszerrel, a nyilvánossággal és a nyelvvél. Magyar filozófia létezik és létezhet, ennek pedig egy idő után óhatatlanul története lesz, amit saját kultúránk fejlődésének megértése vagy továbbfejlesztése érdekében kutatni lehet majd. A nem magyar filozófiatörténet kutatók pedig, foglalkozzanak bár Heideggerrel, Wittgensteinnel vagy Rortyval, ezen értelmezéseikkel tesznek hozzá a tudományhoz, és ezeknek szintűgy helye lehet a későbbi filozófiatörténetekben.

A Magyarországon folyó kutatások számontartása, megbecsültsége múlik ezen. Egyetemes filozófiatörténetből jelenleg is több van forgalomban, a magyar filozófia történetét – még ha maradtak is feltáratlan területek – szintén megírták már. Csak annyi hiányzik, és ez bizonyítaná kellőképpen a magyar gondolkodás történetével való foglalkozás szükségességét és elismertségét, hogy a magyar filozófiát legalább a hazai szakkönyvek integrálják az egyetemes történetbe. A 2007-ben kiadott akadémiai filozófiatörténet,¹¹ bármennyire alapos, színvonalas, még csak addig juthatott el, hogy – jóllehet a többi függelékttől elválasztva – az utolsó fejezetben tárgyalja a magyar filozófia történetét. Az mindenesetre biztató jel, hogy egy harmincoldalas összefoglaló helyet kaphatott benne, illetve magyar szerzőktől származó monográfiákat, tanulmányokat is közöl szakirodalomként, segítséget nyújtva a további tájékozódáshoz. Mindazonáltal nagy várakozással tekintek egy olyan, a jövőben megjelenő filozófiatörténetet elé, amely szinkronban tárgyalja a magyar és az európai (nyugati) filozófiai teljesítményeket.

11 *Filozófia*, szerk. Boros Gábor, Akadémiai, Budapest, 2007.

Somos Róbert

VÁLASZ A KÖRKÉRDÉSRE: „HOGYAN ÍRJUNK MAGYAR FILOZÓFIATÖRTÉNETET?”

A kérdés óhatatlanul többértelmű. Vonatkozhat egyfelől arra, miképp nézne ki a magyar filozófia történetének tárgyalása egy átfogó munka keretében, másfelől jelentheti egy-egy honi vonatkozású filozófiatörténeti téma rövidebb-hosszabb vizsgálatát, akár rövid esszé formájában is. És a kettő között még gondolhatunk adott magyar szerző életművének, egy-egy korszak, irányzat, folyóirat vagy intézmény történetének monografikus feldolgozására is. A különböző esetekben egymástól eltérőek a nehézségek. Kisebb és jól körülhatárolt téma tanulmány keretében való feldolgozása kapcsán nem látok különösebb bonyodalmat: a filozófiatörténet-írás bevett tudományos módszerei egyszerűen alkalmazandók a magyar vonatkozású tárgyra. A „különösebb” kitétel itt arra a megszorításra vonatkozik, hogy a magyar témák terén hagyományosan elhárított egy olyan redukcionista megközelítés, amely a filozófiai gondolatok kellően részletes rekonstrukciója, kritikai elemzése és nemzetközi bölcséleti kontextusban való értelmezése helyett megelégszik az eszmetörténeti megközelítéssel, társadalmi, pszichológiai, információtechnológiai vagy egyéb momentumok filozófiai gondolatokból való kihüvelykezését tekintve elsődleges célnak. Ennek kockázata az, hogy az olvasó nem látja eléggé azt, mi is egy filozófiai gondolat, hogyan függ össze más filozófiai gondolatokkal, hogyan formálódik ki és milyen helyet foglal el eme gondolat egy szellemi kontextusban.

A magyar témájú filozófiatörténet-írás igazi nehézsége inkább egy jövőbeli átfogó filozófiatörténeti munka elkészítése kapcsán merül fel. Az ilyen formátumú vállalkozás ma már csak kollektív munkálkodás keretében képzelhető el; ezt mutatja a manapság leginkább használatos, a Hell Judit, Lendvai L. Ferenc és Percz László szerzőtrío által az Áron Kiadónál megjelentetett kétkötetes *Magyar filozófia a XX. században* című mű (2000–2001). A munka bevallottan egy viszonylag szerény léptékű vállalkozás volt: az eddigi kutatások eredményeit felhasználó, orientáló jellegű összefoglalót kívánt nyújtani, és mégis több kutató együttműködését előfeltételezte. Egy ennél is nagyobb időintervallumot átfogó, ráadásul kritikai szövegkiadásokra, teljességre törekvő,

komoly bibliográfiák alapján kivitelezett monografikus részkutatásokra épülő magyar filozófiatörténet létrehozásának előfeltétele voltaképpen egy kiadói terv lenne, ahogyan az az Akadémiai Kiadó által menedzselte kézikönyvsorozat Boros Gábor által koordinált *Filozófia* című kiváló kötete esetében történt. Ez azonban ma az „álom” kategóriájába tartozik, hiszen nincsenek meg a szövegkiadások, bibliográfiák, a modern szemléletű monografikus munkák összeszámlálásához talán még egy kezünk is elég lenne, tisztán magyar filozófiatörténeti kiadói tervnek, kutatócsoportnak se híre, se hamva, talán egy ide tartozó OTKA kutatási projekt létezik. Még csak intézményes gazdája sem látszik az ügynek. Az egyetemeket érintő restrikcio különösen sújtja a bölcsész-tudományokat, hatványozottan a filozófiai oktatást és kutatást, a Magyar Tudományos Akadémia vezetése pedig évek óta nem veszi komolyan a filozófiai szakmai grémiumok álláspontját, holott éppen az akadémiai Filozófiai Kutatóintézet lehetne egy magyar filozófiatörténeti műhelymunka igazi otthona.

Talán túl földhözragadtnak és ennél fogva túlságosan pesszimistának tűnik ez a megközelítés, de meggyőződésem, hogy bármilyen tartós intellektuális eredmény csak teoretikusan, intézményesen és financiálisan is komolyan megalapozott erőfeszítésektől várható. Addig pedig marad néhány elszigetelt – legyen az akár szakmailag igen magas színvonalú – tudós működés, huszáros ötletelés, alkalmi konferenciátémákra készített jobb-rosszabb tanulmányok írása és ezek tanulmánykötetbe rendezése.

Egy gondolat kísérlet erejéig tegyük fel, hogy az alapok biztosítottak, hiszen a körkérdés is vélelmezhetően a „hogyan” filozófiailag érdekes aspektusát állítja előtérbe. Tehát tegyük fel, rendelkezésünkre áll a kb. 70–80 tárgyalandó magyar filozófus bibliográfiája, munkásságuk monografikus feldolgozása, működik egy nagy projekt, amelynek keretében kivitelezhetővé válik a kollektív munka. A koordinátor kiválasztja a munkatársakat – akik léteznek – és elfogadják a közös megbeszélés elveit, a mű szerkezeti felépítésére vonatkozóan egyetértésre jutnak, nagyjából képesek a tudományos értekező próza szabályait követve egymáshoz hasonló módon és hasonló fogalmi keretek között mozogva megfogalmazni gondolataikat. A következő – húsba vágó, ám egyesek számára talán még mindig igencsak földhözragadtnak tűnő – feladat a tárgyalandó filozófusokra jutó terjedelem pontos meghatározása. Ez az a pont, ahol reménybeli projektmunkálataink garantáltan megszakadnak. Az egy filozófusra jutó terjedelem nyilvánvaló

módon egy kánon gyakorlati leképeződése. Ma azonban nem létezik olyan fajta magyar filozófiatörténeti kánon, amely a kutatók viszonylag szélesebb körében egyetértésre találna. Az ugyan elképzelhető, hogy ez a kérdés abban az esetben, ha a több tucatnyi magyar filozófus életművének monografikus feldolgozása már megtörtént volna, nem mérülne fel olyan élességgel, mint most, ám kiindulnunk csak a jelenből lehet. Félreértés ne essék, nem gondolom, hogy okvetlenül kell lennie egy kánonnak. A filozófia művelésének nincs olyan egyetlen módszertani szabálykönyve, amelyet követve eredményként megkapjuk a vizsgált filozófus Élő-pontszámát. Mégis, a csapatmunka a filozófiában is feltételez valamiféle közös szempontú értékelést, amely már nem racionalizálható a filozófiatörténész munkájának szaktudományos aspektusából tekintve.

Ez a momentum az, ami a jelenkori filozófia egészét illetően a dolog természetéből adódóan problematikus, és szakmai polarizálódást eredményez például az analitikus és nem-analitikus filozófiát művelők között. A kulturális és történeti szempontból beágyazott kánonok persze az egyetemes filozófiatörténet művelése terén viszonylag jól ellátják a gyakorlatias hivatásukat, ám a magyar filozófiatörténet esetében erről aligha beszélhetünk. Mind az egyes gondolkodók és irányzatok egymáshoz képesti jelentősége, mind a honi filozófia művelőinek a nemzeti kultúrán belül elfoglalt pozíciója olyan kérdés, amely elvileg érdemes diszkusszióknak lehetne tárgya, de jelenleg nem az, mert alapvetően homályos összkép, összbenyomás alapján születnek meg a sommás ítéletek, és viszonylag kevés a ténylegesen elvégzett, terjedelmesebb, átfogóbb jellegű publikációkban testet öltő munka. Márpedig honi filozófusaink kvalitásainak megítélése nem történhet meg a részletvizsgálatok elvégzése nélkül. Ki reflektál kire, ír-e róla bírálatot? Jogos-e az, amit kifogásol vagy nem? Filozófiai munkáiban teljesíti-e azt, amit ígér? Következetes-e a gondolatmenete vagy nem, és ha nem, hol bicsaklik meg? Ezek a kérdések elsődlegesen egy-egy munka, filozófiai tevékenység vagy életmű benső minőségére vonatkoznak, de túl is mutatnak rajta, mert olyan szempontokat is érintenek, amelyek a mi kérdéseink, vagy amelyek a filozófiai hatással is összefüggnek.

Optimális esetben is igen kényes kérdés a kánonképződés vizsgálata és az állásfoglalás konkrét esetekben. Mert a kánonokkal kapcsolatos kérdések olyan jellegű problémák, amelyeknek Magyarországon ma politikai jellegű erőterük van; szépen mutatja ezt a magyar irodalom történetének az iskolai tankönyvekben is lecsapódó kanonizációs

válsága. A magyar filozófiát ugyan nem fenyegeti olyan veszély, hogy iskolai tankönyvekbe kerül, mégis, a kanonizációval direkt módon összefüggő kérdésekbe a napi politikával szemben kellő távolságot tartó kutató nem szívesen bocsátkozik. Ennek oka a fentebb is megjelölt pont, nevezetesen, hogy a tisztán spirituális értelemben vett kánon a felkutatott benső kvalitások összehasonlító rendszere, és mint ilyen, a filozófiában és a művészetekben nem helyettesíthető a nagyon is gyakorlatias hatásgyakorlás és recepció szempontjaival, ahogy az éppenséggel az irodalmi kánon esetében ma a kánonújítók részéről történik; esztétikai kánon helyett a korhoz kötött híresség, az olvasottság és a tömeghatás vulgáris aspektusai kezdenek tért nyerni.

Ez a vulgaritás visszavezet első gondolatomhoz, a redukcionista filozófiatörténet-írás bírálatához. Mindkettő gyanakodva szemléli a gondolat autonómiáját, valami mást, valami érdekesebbet keres a gondolat mögött; valami kézzelfoghatót, mint az ideológia, termelési viszony, tudatalatti, praktikus alkalmazhatóság, technológiai determinizmus vagy nemzeti öncélúság. Ez a vulgaritás az a provincializmus, amely természetes módon üti fel a fejét és fejt ki erőteljes nivelláló hatását a kulturális értelemben vett periférián, ahol évszázadok óta élünk.

Gondolatkísérletünk nyomán levonható a következtetés, miszerint az átfogó magyar filozófiatörténet megírására sok évet kell várni. Adig pedig el kell készíteni a jelzett szövegkiadásokat, monográfiákat, amelyekben a kanonizációval kapcsolatos problémák – feltehetően – jóval visszafogottabb módon jelennek meg. E monográfiák elkészítésével kapcsolatban az elvárások világosak: szolid filológiai alapon történő szövegmegállapítás, a hagyomány alapos ismeretéből kiinduló forráskutatás, megfelelő hermeneutikai elvek szerinti gondolatrekonstrukció, a nemzetközi filozófiai kontextusban való elhelyezés és a mű, illetve alkotó szellemi univerzumának lehetőség szerinti teljes feltérképezése. Nem vitatom, hogy többféle filozófiatörténet-írás létezhet, ám valamilyen prioritása mégis kell hogy legyen ama törekvésnek, ami egyfajta józan realizmusból indul ki: ahhoz, hogy egy filozófusnak gondolatai legyenek, először életjelenségeket kell produkálnia, és eme életjelenségek körébe szövődik be azon gondolati életjelenségek egésze, amelyek filozófiai természetű folyamatait és produktumait elemzi és föltárja a magyar filozófiatörténeti vizsgálódás.

Pléh Csaba

EGY PSZICHOLOGUS SZERINT ÍGY ÍRJUNK MAGYAR FILOZÓFIATÖRTÉNETET

1. A tudománytörténet-írás metaelméleti elhelyezése. A filozófiatörténetre is érdemes alkalmazni azokat a metaelméleti kereteket, amelyeket David Bloor és mások az ún. erős program vitájában a természettudomány történetére vonatkozóan megfogalmaztak. Keresni kellene, hogy mik lehetnek a filozófiatörténetben a történetírás semleges, szimmetrikus mozzanatai. Hogyan lehet a magyar filozófiatörténetet nem mint valamiféle diadalmas győzelmi menetet vagy éppen mint a bukás történetét elbeszélni, hanem szenvtelenül, mintegy tudományszociológusként leírni, belevéve például bizony a gagyi marxizmust is, mint három évtizedes társadalomtörténeti valóságot.

2. Gazdagabb források. Az 1970-es években a kiváló angol biológiai történész, Robert Young fogalmazta meg a korabeli pszichológiai történet kritikájaként azt, amit ma a filozófiatörténet kritikájaként is újra lehetne fogalmazni, hogy kész mintázatok helyett vissza kellene menni az eredeti adatokhoz. Minél több eredeti adatot kellene használni a szenvtelen történelmi elemzéshez. Ennek már Young is három formáját látta: az eredeti szövegekhez való visszatérést, a levéltári munkát és a különböző korokban keletkezett általánosító elméleti reflexiókat, amelyek maguk történeti dokumentumokká váltak. Az elsővel kapcsolatban: ahhoz, hogy jó legyen a magyar filozófiatörténet-írás, minél több forrást kellene digitalizálni. Ehhez egyébként a hagyományos módszerekkel már kiválóan feldolgozott Athenaeum, de a Magyar Filozófiai Szemle és a Világosság digitalizációja is elengedhetetlen lenne.

3. A leíró munka fontossága. Eddig a magyar filozófiatörténet-írás – kevés kivételtől, például Percz László átfogó munkáitól eltekintve – valamilyen megszállott hiánypótlásból állt. A mai szerzők saját álláspontjuk alátámasztására felfedeztek valamit, illetve valakit. Felfedezték Hamvas Bélát, Karácsony Sándort, Hajnal Istvánt, Posch Jenőt vagy akár Kornis Gyulát. A felfedezés mindig az adott kor éppen meglévő vagy vélt hiány-ideológiai kontextusaiban született meg. Ezzel nincs bajom,